

Čeština 1. pol. 20. stol.

CJJ16 Vývoj spisovné češtiny

Čeština 1. pol. 20. stol.

- mimořádná dynamika rozvoje jazyka z konce 19. stol. ve 20. stol. ještě více akceleruje – spisovná čeština je konsolidovaným jazykem užívaným ve všech funkcích,
- zlomovým bodem je rok 1918,
- čeština se stává hlavním úředním jazykem Československa,
- definitivně proniká do sféry úřední a právní komunikace,
- s výjimkou krátké etapy protektorátu mizí pocit národního ohrožení a s ním postupně i jazykový protekcionismus (purismus)
- mění se vztah ke spisovnému jazyku namísto obranářského postoje přichází vztah ke spisovnému jazyku jako k reprezentantu samostatného národa a prostředku celospolečenské komunikace.

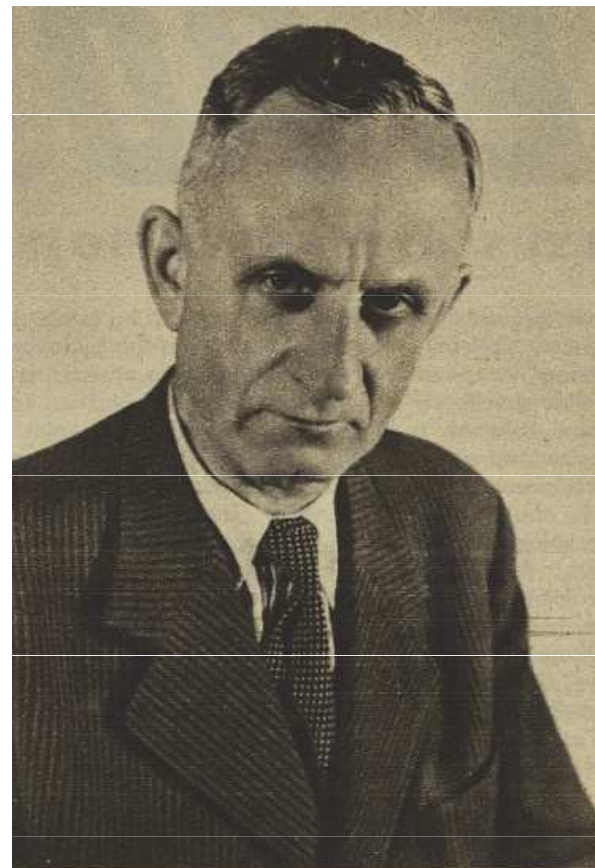
Čeština 1. pol. 20. stol.

- s postupujícím hospodářským a vědeckým pokrokem se obohacuje terminologická oblast češtiny,
- rozvoj moderních komunikačních médií stimuluje rozvoj výrazových prostředků a zejména diskuzi o stylových vrstvách spisovné češtiny (rádio, film, později televize),
- gebauerovská kodifikace se postupně a bez větších vývojových zlomů zbavuje archaismů a přibližuje živému jazyku (v Ertlových a Trávníčkových úpravách Gebauerových mluvnic).

Václav Ertl

František Trávníček

Čeština 1. pol. 20. stol.

- dochází k rozvoji teoretického zájmu o jazykovou kulturu a spisovný jazyk – s nástupem pražského funkční strukturalismu se postupně mění kodifikace,
- rozvoj institucionální báze péče o spisovný jazyk
  - akademie věd: 1911 zřízena Kancelář Slovníku jazyka českého České akademie věd a umění,
  - univerzity: vedle Karlovy univerzity roku 1920 založena Masarykova univerzita v Brně (a Komenského univerzita v Bratislavě) – na univerzitách existovala specializovaná pracoviště zahrnující bohemistiku, jejichž primárním smyslem sice nebylo pečovat o spisovný jazyk, nicméně někteří jejich zaměstnanci se věnovali teoretickým a praktickým otázkám preskripce a jazykové kultury.

Čeština 1. pol. 20. stol. – mluvené útvary

- pokračuje proces nářeční nivelizace – zejména s prohlubující se industrializací a s ní spojenou migrací obyvatelstva do měst,
- na stírání nářečních rozdílů má také vliv škola (výuka spisovné češtiny), rozvoj hromadných sdělovacích prostředků (rozhlas, noviny a televize – spisovná čeština) a celková zvýšená mobilita obyvatelstva,
- rozvoj mluvených médií vede k postupnému teoretickému zájmu o mluvenou podobu spisovného jazyku,
- dochází k rozvoji socioleků – slang, profesní mluva a argot (mají však své hlubší kořeny, argot např. již v 16. stol.).

Čeština 1. pol. 20. stol. – mluvené útvary (interdialekty)

- posiluje se role interdialektů, zejména obecné češtiny.
- obecná čeština se šíří na celé území Čech a západní Moravy (byť s jistými regionálními odlišnostmi),
- ovlivňuje i brněnskou městskou mluvu jako komunikační prostředek vzdělaných vrstev,
- obecná čeština tak překročila své interdialektové hranice a stala se základní nekodifikovaným útvarem mluvené komunikace na větší části českého jazykového území,
- na bázi moravských a slezských dialektů vznikají další interdialekty (středomoravský, východomoravský, severomoravský), které však nemají takový nadúzemní rozsah jako obecná čeština – stávají se základem městské mluvy moravských a slezských měst nacházejících se uvnitř nářečního území středomoravské, východomoravské a moravkoslezské nářeční skupiny (zčásti Brno, Olomouc, Břeclav, Uherské Hradiště, Zlín, Ostrava atd.).

Postupně doplňovány scházející terminologické oblasti

- terminologie administrativní, právní, technická a vojenská,
- terminologické platformy:
  - časopis *Naše úřední čeština* (1921–1933), zaměřený zpočátku hlavně na služební jazyk zaměstnanců československých železnic,
  - časopis *Naše řeč* (od r. 1916/1917),
  - specializované publikace, např. *Německo-český slovník železniční* (1923), *Hospodářský slovník naučný* (1905–1925) nebo *Šmilauerovo Jednotné školní názvosloví mluvnické* (Praha 1941),
  - cílevědomé péči o terminologii se věnoval Vladimír Šmilauer i v dalších oblastech, např. *Vojenské názvosloví ručních střelných zbraní a kulometů*, NŘ 20, 1936; 21, 1937; 22, 1938, *Nové názvosloví zoologické*, NŘ 39, 1956 či *Jména našich stromů*, NŘ 26, 1942; 29, 1945.

Česko-německý jazykový kontakt

- od vzniku samostatného Československa počet Němců velmi pomalu klesal,
- pokleslo množství textů překládaných z němčiny (např. zákonů) ve prospěch textů formulovaných už v originálu česky,
- němčina v meziválečném období stále plnila důležité komunikační role v prostředí velmi početné německé menšiny,
- v meziválečném období poměrně vysoký počet obyvatel schopných užívat obou jazyků na vysoké úrovni (zaručeno například prázdninovou výměnou dětí z českých do německých rodin a naopak), také byly oblasti, kde mluvčí obou jazyků žili pospolu (např. Praha nebo Brno),
- po skončení 2. světové války došlo k vyhnání většiny německého obyvatelstva,
- od té doby minimální počet bilingvních mluvčích.

Jazyk československý

- souvisel s oficiální státní doktrínou československého národa v meziválečném období,
- československý jazyk formuloval jazykový zákon z 122/1920, který ale upřesňoval konstatoval, že tento jazyk má dvě spisovné varianty: češtinu a slovenštinu,
- jazykový zákon podporoval expanzi češtiny jako jazyka administrativy, ale také školství a vědy na Slovensko a na Podkarpatskou Rus,

Jazyková politika a situace v meziválečném Československu

- na Slovensku byla faktická nerovnoprávnost mezi češtinou („českoslovenštinou“) a slovenštinou reflektována velmi kriticky – Slováci považovali za svůj spisovný jazyk spisovnou slovenštinu (kodifikovanou ve 2. pol. 19. stol.),
- na Podkarpatské Rusi, kde se v roli psaného či mluveného oficiálního jazyka uplatňovaly různé varianty rusínštiny (resp. ukrajinštiny), čeština dominovala jako jazyk oficiální komunikace,
- součástí zákonných úprav bylo, že v oblastech, kde se více než 20 % obyvatelstva hlásilo k jiné národnostní menšině, bylo možno v úředním styku používat menšinového jazyka a podobně mohly existovat menšinové školy a spolky (a dokonce působily německé univerzity).

Diskuze o kodifikaci a jazykové kultuře – puristé

- od desátých let 20. stol. se opět navrací jazykový purismus, jehož kritérii jsou:
  - pravidelnost,
  - historická autentičnost tvarů předpokládající přímočarý historický vývoj,
  - výrazová čistota.
- platformou puristů časopis Naše řeč, i když do Ertlovy smrti v mírné míře (sám Ertl přišel s revolučním s konceptem „dobrého autora“, tzv. jazyka autorů klasických literárních děl).

Diskuze o kodifikaci a jazykové kultuře – PLK

- na přelomu 20. a 30. let vyvolal návrat purismu výrazný odpor a rozsáhlou veřejnou diskuzi o podobě a funkcích spisovného jazyka (účastnili se jí mj. P. Eisner, O. Fischer, S. K. Neumann, V. Nezval a I. Olbracht),
- tato diskuze byla do jisté míry iniciována členy Pražského lingvistického kroužku, kteří s vlastní teorií jazykové kultury, kterou předložili I. slavistickému sjezdu (Praha, 1929) v tezích *Obecné zásady pro kulturu jazyka* (Havránek, Mathesius, Jakobson a Weingart).

Základní teze Pražského lingvistického kroužku

- předloženy ve sborníku *Spisovná čeština a jazyková kultura*, 1932).
- původní historická a puristická kritéria mají být nahrazena kritériem funkčním a systémovým,
- spisovný jazyk má být „pružně stabilní“, tj. má obsahovat funkčně odstíněné dublety, které vyjadřují přirozené napětí mezi jazykem mluveným a psaným i mezi jednotlivými funkčními styly,
- zásahy do spisovného jazyka mají podporovat jeho stabilizaci, zbytečně jej nearchaizovat a neprohlubovat rozdíly mezi jazykem mluveným a knižním.

Pojetí preskripce podle PLK

- základem péče o spisovný jazyk teoretické poznání existující normy spisovného jazyka,
- pramenem nemůže být dřívější norma spisovného jazyka, ani jazyk lidový, ani jeden omezený styl nebo literární směr – pramenem průměrná literární praxe za posledních 50 let,
- spisovný jazyk má být „pružně stabilní“, tj. má obsahovat funkčně odstíněné dublety, které vyjadřují přirozené napětí mezi jazykem mluveným a psaným i mezi jednotlivými funkčními styly,
- zásahy do spisovného jazyka mají podporovat jeho stabilizaci, zbytečně jej nearchaizovat a neprohlubovat rozdíly mezi jazykem mluveným a knižním.

Časopisecká platforma jazykové kultury

- od 1917 (1916 vyšlo úvodní číslo) začal být publikován časopis *Naše řeč*, nesoucí do 1949 podtitul *Listy pro vzdělávání a tříbení jazyka českého*, v zásadě byl platformou *Kanceláře Slovníku jazyka českého*, jeho redaktory byly významné osobnosti jazykovědné bohemistiky J. Zubatý, V. Ertl, O. Hujer, V. Machek – inklinoval k purismu, zejména po smrti V. Ertla,
- jako reakce na příklon *Naší řeči* k purismu začalo od r. 1935 vycházet *Slovo a slovesnost* jako *list Pražského lingvistického kroužku*, v tomto časopise byly postupně formulovány v základní principy odborné péče o spisový jazyk podle pražského strukturalismu (v polemice s puristy).

Rozvoj mluvených médií

Rozvoj mluvených médií

- nová mluvená média
  - Československý rozhlas (vysílal od r. 1923),
  - zvukový film (v Československu od r. 1930),
  - nahrávky na deskách.
- jejich rozvoj vedl k rozvoji výrazových prostředků hovorové češtiny, ukázalo se totiž, že řada prostředků psané komunikace je v mluveném projevu těžkopádná,
- to také vedlo k rozvoji ortoepie (viz níže)

Autoritativní kodifikační příručky

- definitivně došlo k sjednocení praxe „pravidel správné češtiny“, jejichž nejednotnost lze pozorovat ještě v jazykové produkci 2. pol. 19. stol.,
- základem *Pravidla* z r. 1902, vytvořená odborným týmem pod vedením J. Gebauera – obsahovala jak pravopisné, tak morfologické výklady + slovník,
- s menšími či většími změnami pak vycházela další pravidla (1913, 1917, 1919, 1921, 1924, 1941, 1957, 1974, 1993 + dodatek),
- vedle pravidel pokračuje tradice Gebauerových učebnic, které jsou opakovaně vydávány i po Gebauerově smrti s mírnými úpravami provedenými editory:
  - *Mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitelské I–II* (1890), od 1914 do 1928 editor V. Ertl,
  - *Příruční mluvnice jazyka českého pro učitele a studium soukromé* (1900), od r. 1925 F. Trávníček, naposledy v roce 1939 pod názvem *Gebauerova Příruční mluvnice česká pro učitele a studium soukromé*.

Vývoj pravopisu

- v základní rysech se u apelativ držela kodifikace pravidel, jak ji stanovil Gebauer,
- u slov cizího původu začal postupný proces jejich pravopisné adaptace, tj. počeštění, a to již v *Pravidlech* z r. 1913 (vzniklých pod vedením E. Smetánky),
- mírně se proměňovalo psaní velkých písmen, které bylo do jisté míry ovlivňováno ideologicky.

Pravopis – vývoj psaní slov cizího původu

- od 19. stol. bylo zvykem zachovávat u přejímek originální pravopisnou podobu, např.

bassin, misse, musa, pudding, saisona nebo thema

- Pravidla z r. 1913, redigovaná Smetánkou, však sbližovala pravopis těchto slov s jejich výslovností a proto požadovala podoby

basén, mise, múza (i musa), puding, sezona a téma (i thema),

- kodifikace z r. 1941 se vrací často opět k originálnímu pravopisu slov cizího původu – snad i pod vlivem protektorátních nařízeních zakazujících počešťování německých apelativ i proprií
  - uvádí sice v případě některých slov podobu počeštěnou: *bazén, sezóna* (vedle *saison*),
  - u slov jako *misse, musa, pudding, thema* předepisuje původní podobu těchto slov,
- návrat k předprotektorátnímu vývoji představují pravidla z r. 1957.

Vývoj ortoepie

- rozvoj mluvených médií přivedl jazykovědce k zájmu o ortoepickou stránku mluveného jazyka,
- nová média ukázala, jak závažný je fakt, že pro češtinu neexistuje autoritativní ortoepická kodifikace,
- první pokusy Frinta *O správné výslovnosti češtiny a slovenštiny* (1929), poté Weingart *Zvuková kultura českého jazyka* (1932), který usiloval o systematizaci pohledu na ortoepii (jistě nedostatky),
- úspěšný pokus o komplexní popis ortoepie představuje Trávníčkova *Spisovná česká výslovnost* (1940),
- byla pomínuta ortoepická kodifikace výslovnosti přejatých slov.

Vývoj ortoepie – příklady nejednoznačných fenoménů

- závaznost rázu – na začátku všech slov začínajících vokálem, nebo jen tam, kde těmto slovům předcházejí předložky *k, s, v, z*?
- zda a jak redukovat výslovnost souhláskových skupin ve slovech typu *dětský, kratší* či *nadšení*,
- jak vyslovovat skupinu *sh* (zda [sx], nebo [zh], anebo přijmout obojí),
- závazná výslovnost [j] ve tvarech *jsem, jsi* (požadavek Trávníčka).

Vývoj morfologie

- také kodifikace flektivní morfologie postupně přinesla některé významné změny,
- v 1. pol. 20. stol. ještě dožívaly archaické formy z 19. stol. obsažené v Gebauerových mluvnicích,
- v Ertlových a později Trávníčkových edicích se však postupně u některých archaismů objevují živější dubletní tvary,
- zásadnější změny přinášejí i Pravidla 1941.

Vývoj morfologie – inovace v deklinaci

- progresivní tvary flektivního typu *píseň* (gen. sg. *dlani* / ***dlaně***),
- formy *kuchyň*, *zem* (vedle *kuchyně*, *země*),
- akuz. pl. (*vidím*) *manžele* vedle dříve výlučného *manžely*,
- skloňování substantiva *koště* jako *nt*-kmene namísto *ja*-kmene (gen. sg. *koště* / *koštěte*),
- koncovka gen. pl. typu *-ů* místo *-ův* (*pánův* → *pánů*),
- přechod většiny substantiv s koncovým *-l* k tvrdému flektivnímu typu (gen. sg. *artikulu*, *titulu* místo staršího *artikule*, *titule*), k němuž se velmi často přiřadila i novější přejatá slova (*alkohol*, *kabel*, *lysol*),
- pádové tvary místních jmen (*do Boleslavi* místo staršího *do Boleslavě*),
- součástí standardu se stala i stažená podoba zájmena nom. pl. *mí* (vedle *moji*).

Vývoj morfologie – inovace v konjugaci

- progresivní tvary infinitivu *psát* (vedle *psáti*),
- přítomné tvary typu *češu* a *češou* (vedle *češi*, *češí*),
- tvary typu *peču*, *pečou* (vedle *peku*, *pekou*),
- přítomné formy *bereš* (vedle *béřeš*),
- *rozpomenout se* vedle *rozpomníti se*, *zřeknout se* vedle *zřící se*,
- n- / t-ový tvar *tisknut* vedle *tištěn*,
- verbální substantivum *najmutí* vedle *najetí*.

Vývoj větné syntaxe

- ve shodě s potlačováním přílišné knižnosti („papírovosti“) psané češtiny a s jejím přibližováním živému jazyku v oficiální komunikaci se mírně zjednodušovala i syntax, zejm. souvětňá,
- vědomé posilování slovesného charakteru české věty (v kontrastu s tendencí němčiny k nominálnímu vyjádření), srov. nahrazování vět typu *tiše očekávali přiblížení se průvodu* větami *tiše očekávali, až se průvod přiblíží* (Bečka),
- opouštění některých syntaktických konstrukcí, v nichž čeština napodobovala němčinu,
  - především konstrukcí pasivních, srov. *tohoto nařízení budiž dbáno* × *dbejte tohoto nařízení; vyzýváte se* × *vyzýváme vás*,
  - užití deiktik k odkazování mezi větami, *naléhaje na svou matku, donutil tuto, aby dům odkázala jen jemu*,
- nově se uplatňují různé druhy nepravých vět vedlejších (typu *hledal je celý den, aby se pak vrátil s nepořízenou*).

Vývoj pádové syntaxe

- prosazování akuzativu jako pádu přímého objektu

na úkor genitivu *šetřiti peněz* → *šetřiti peníze*, *učit se češtině* → *učit se češtinu*,
na úkor dativu *obdivovati se výkonu* → *obdivovati výkon*

(zde není vyloučeno kontaktné působení němčiny, srov. např. *etwas bewundern* ‚obdivovat něco‘),

- tendence k nenucenějšímu, přirozenějšímu vyjadřování vedla v této době i v psaných textech k patrnému ústupu predikativního instrumentálu ve prospěch nominativu:

bratr je vojákem → *bratr je voják*

- do mluveného jazyka začaly pronikat formy resultativních konstrukcí typu *mám uklizeno*, *mám ukryto*, které se také staly objektem jazykovědných diskuzí jako tzv. „slovanské perfektum“.

Sekundární předložky

- podobně jako v jiných západoevropských jazycích dochází k rozvoji sekundárních předložek: *při příležitosti, v důsledku, v rámci, v zájmu, za cenu, za příčinou, za účelem, ze strany* atd.,
- slouží ke kondenzaci věty, o kterou usiluje zejména administrativní a odborný styl,
- jejich použití kritizovali puristé jako germanismus.

Vývoj slovosledu

- ustálila se nemotivovaná antepozice shodného atributu:

ve svém díle malířském → ve svém malířském díle

- ustálila se neutrální pozice enklitik na druhé pozici, a to za rozvitou frází

[Tomáš Garrigue Masaryk] zasloužil se o stát → [Tomáš Garrigue Masaryk] se zasloužil o stát.

- projevila se tendence po zpřesnění distribuce klitických tvarů některých zájmen – např. tvar *jich* byl nyní užíván téměř výhradně mimo platnost atributivní:

jich otec → jejich otec si to nepřál

Vývoj lexika

- také na úrovni lexika je od počátku 20. stol. patrná tendence k zcivilnění a životnění jazyka,
- posilování přirozeného sklonu češtiny k univerbizaci (šíření lexémů jako *česnečka*, *Karlák*, *máslovka*, *šatnářka*, *učitelák* i do polooficiální komunikace),
- vyrovnávání mezi adjektivy na *-ný* a *-ní* ve prospěch měkkého typu ve shodě s územ (zvláště u adjektiv s přejatými základy, např. *formální* > *formální*),
- šíření už dříve užívaných intenzifikujících výrazů jako *děsně*, *hrozně* (např. *ona je hrozně hezká*) aj.

Vývoj terminologie I

- dotvořena moderní česká terminologie především v oblasti administrativní – byly zavedeny termíny jako *čekatelský* (např. *plat, poměr, čekatelská doba*), *podatelna, pořadník, přidělenec*,
- velká pozornost byla věnována také vypracování terminologie vojenské:
  - rusismy zprostředkované příslušníky československých legií (např. *sumka* ,kožené pouzdro na náboje‘ < r. *сумка*),
  - starší sokolská terminologie (povely jako *pal, vztyk, v klek*),
  - rozličné typy derivace (*ložiště* ,podklad pro lafetu u děl větších ráží‘),
  - neosémantizace (*odhlédnouti* ,uchýlit v okamžiku výstřelu pušku od zvoleného cílového bodu‘),
  - multiverbizovaná pojmenování (*táhlá nálož* ,nálož rozdělená podélně na větší plochu‘,

Vývoj terminologie II

- terminologie v oblasti železnic (*brzdívo* ,schopnost brzdit ‘, drátovod, návěstidlo,
- terminologie pošt a telekomunikací (*běžka* ,kotouč svinutého papíru‘, *klapák* ,přístroj k přijímání telegramů podle sluchu‘,
- dotvořena byla i terminologie technická, v níž se ustálily termíny jako *bublač* ,přístroj na čištění či vysoušení plynů‘, *soustruh* (např. *automatický*, *čelní*, *hrotový*, *lícní*, *patronový*, *revolverový*),
- terminologie sportovní: domácí lexémy, např. *brankář*, *šestiveslice* × přejímky (anglicismy), např. *clinch* ,‘nedovolené držení soupeře při boxu‘, *football*, *forehand*, *hockey*, *sport a start*.

Vlivy cizích jazyků – němčina

- důsledek česko-německého bilingvismu,
- míru jeho vlivu ukazuje obnovená vlna purismu ze 20. let 20. stol., která se zabývala vyhledáváním a nahrazováním „germanismů“, hlavně slovtvorných a frazeologických kalků, které byly velmi frekventované v administrativním, odborném a publicistickém stylu,
- lexémy *bezvýsledně (erfolglos)*, *listovat (blättern)*, *obdržet (erhalten)*, *obnos (Betrag)*, *odvislý od něčeho (abhängig von etwas)*, *ohledně (rücksichtlich)*, *protilehlý (gegenüberliegend)*,
- kolokace a frazémy: *otevřený dopis (offener Brief)*, *jeden by nevěřil (einer würde es nicht glauben)*, *zub času hlodá (Zahn der Zeit nagt)*, srov. však tutéž metaforu v antických básnických textech.

Vlivy cizích jazyků – francouzština

- pokračování situace z konce 19. stol.,
- meziválečné Československo bylo politicky i kulturně orientováno na Francii, což mělo neutralizovat německý vliv,
- hojné francouzsko-české styky kulturní, politické, umělecké, hospodářské a vojenské,
- projevuje se v celé řadě pojmových okruhů, mj. diplomacie (*chargé d'affaires* [šarže dafér] ,diplomatický zástupce pověřený u ministra zahraničních věcí', *agrément* [agremán] ,schválení diplomatického zástupce vládou, u které má být akreditován'), umění a literatura (*dada*, *parnasismus*, *surrealismus*, *imažinismus*), sport (*cyklistika*, *peloton*, *parašutismus*) a také expresiva *debužírovat*, *fanfaron*, *filuta*, *koketa*, *malér*, *alou* (< fr. *allons* 'pojdme'), *šumafuk* (< fr. *je m'en fous* 'kašlu na to').

Vlivy cizích jazyků – ruština a angličtina

- vliv ruštiny spojen s legionářskou zkušeností – vojenské výrazy (*týl*, *nápor*), některé výrazy běžného života (*sapogy* ‚holínky‘, *rubáška* ‚(ruská) košile‘) a také první sovětské termíny (*sověty*, *kolchoz*),
- začal již na konci 19. stol., projevuje se v oblasti sportovních názvů (*fotbal* (< angl. *football*), *hokej* (< angl. *hockey*), *volejbal* (< angl. *volleyball*), *gól* (< angl. *goal*), názvů dopravních prostředků *trolejbus* (< angl. *trolleybus*), *tramvaj* (< angl. *tramway*) a jiných pojmenování z běžného života: *klub* (< angl. *club*), *víkend* (< angl. *weekend*) apod.

Lexikografie – *Příruční slovník jazyka českého I*

- na začátku století byly zahájeny práce na moderním výkladovém slovníku: 1911 zřízena Kancelář Slovníku jazyka českého České akademie věd a umění,
- Redakčně se na jeho přípravě podíleli Oldřich Hujer, Emil Smetánka, Miloš Weingart, později též Bohuslav Havránek, Vladimír Šmilauer a Alois Získal,
- neměl ambice dotvářet slovní zásobu či uměle předjímat její další vývoj,
- založen na vlastním materiálu (nekopíroval tedy předchozí slovníky) – nejprve se počítalo se slovní zásobou od 1770, nakonec založeno na materiálu posledních 50–60 let (založeno na jazyce předních českých literárních autorů).

Lexikografie – *Příruční slovník jazyka českého II*

- snažil se podat co nejkomplexnější popis synchronního stavu lexika a přispět ke stabilizaci jeho funkčního stylového rozvrstvení,
- primárně nebyl koncipován jako kodifikační, mělo jít o deskriptivní dílo, z povahy věci však cílil na upevnění spisovné slovní zásoby (především v prvních svazcích přežíval preskriptivní přístup),
- obsahuje první rozsáhlejší pokus o stylistickou klasifikaci lexikálních jednotek
- první díl 1935, původní plán byl vydat ho ve 4 dílech (nakonec 8 dílů v 9 svazcích) – v průběhu času se měnil přístup (v prvních dílech omezena terminologie a puristické tendence).

Lexikografie – *Slovník jazyka českého pravopisný, kulturní a fraseologický*

- autoři Pavel Váša a František Trávníček,
- první vydání 1935–1937 jako dvojsvazkové, vyšel ještě v několika vydáních a úpravách (už pod zjednodušeným názvem *Slovník jazyka českého*), od 2. vydání 1941 jako jeden svazek (celkem vyšel čtyřikrát),
- menší výkladový slovník, (připravován od 1934 nezávisle na PSJČ) – založen na jazyce literární produkce,
- plnil základní funkci příručky pro širší veřejnost,
- je řazen abecedně, využívá však poměrně rozsáhlého hnízdování (lexikograficky nejednotný),
- poznamenán puristickým poučováním, patřil ve své době ke kvalitním jazykovým příručkám a získal si velkou oblibu (mj. i proto, že byl doplněn stručnou gramatikou obsahující poučení o hláskosloví a morfologii).

Jazyk poezie

- také jazyk poezie se postupně zbavuje exkluzivních jazykových prostředků, které byly typické pro lexikum (i syntax) poezie sklonku 19. stol. (zejm. pro autory z okruhu časopisu Lumír), a tak navazuje na autory počátku 20. stol., jako byla F. Gellner, F. Šrámek či V. Dyk,
- sbližuje se, byť jinak než jazyk prózy, s jazykem běžně mluveným, zejména opouští dříve časté slovosledné inverze a snahy o eufonii jsou vystřídány tendencí k aktualizaci jazykového významu,
- v jednotlivých -ismech dochází k zaměření na samotný lexém, na jejich nečekané kombinace a na uvádění lexikálních okruhů spojených s každodenností, lidovou kulturu či cestováním, výraznou roli hraje také tvorba poetismů,
- mezi jednotlivými autory značné rozdíly, např. jazyk básníka F. Halase obsahuje vedle výrazů z běžně mluvené češtiny, zejm. moravské (*baže*, *hubačit* ‚hubovat‘, *šup*, *vyzvonit* ‚vyzradit‘), také některé morfologické kolokvialismy (*aby sisi* ‚aby sis‘, *naleje* ‚nalije‘, *větvičkama*, *v lopuchách*), nebo okazionalismy *ohrndírka*, *perutnění*, *ústka*.

Jazyk beletrie I

- v meziválečném období podléhal významný změnám,
- podobně jako v jiných oblastech i zde se více sblížoval s jazykem běžně mluveným,
- počátky tohoto vývoje lze pozorovat u autorů z počátku 20. stol., zejména u J. Haška, který v pásmu postav záměrně pracoval s obecnou češtinou, slangem, argotem nebo expresivou,
- výraznou měrou se snaha o „zživotnění“ jazyka prosazovala v díle K. Čapka, a to zejména v syntaktické stavbě, jasné a přehledné, ve velké míře také ve volbě příznakových lexémů, jako *jináč*, *pačesy*, *špitál*, *tuhle*, *vousiska*, *vysypat* ‚rychle říct‘, *ženská*; vedle toho rozmanité neologismy jako *bdělec* ‚kdo bdí‘, *dějínář* ‚historik‘, *olichotit* ‚lichocením někoho k něčemu přimět‘

Jazyk beletrie II

- podobného stylového rejstříku využíval I. Olbracht nebo R. Těsnohlídek, který pracoval s moravismy (*chyba* jako spojovací výraz ve významu ‚leda ‚, *lunda* ‚pobuda‘, *miknout* ‚mrsknout‘ apod.),
- K. Poláčka záměrně kombinuje různé registry mluveného jazyka s archaismy,
- specifickým jazykem se vyznačují díla V. Vančury, který záměrně využívá archaického jazyka s humanistickou syntaxí.

Publicistický styl

- postupně se zbavuje syntaktické archaičnosti 19. stol.,
- způsob vyjadřování se značně projasnil a odlehčil (nyní tíhl k jednoduchosti, jasnosti, ale také k větší beletrizovanosti),
- vzorem kultivované jazykové praxe byla v meziválečném období některá periodika, zejména jazyk *Lidových novin*, jehož redaktoři patřili k čelným dobovým beletristům, kteří se zasloužili o modernizaci prozaického stylu.

Autoři Lidových novin meziválečného období

tebakce a po Henrichově smrti senovaktorem.
Přední český prozaik a satirik, autor knih jako
Klapzubova jedenáctka (1922) či Cirkus Humberto
(1941).

otevřel Lidové noviny literárním
žánrům: list tiskl pravidelně
povídky i básně. Pro pravidelnou
spolupráci, či dokonce redakční
práci získal mnoho špičkových
českých literátů.

Ilustrace Ondřej Sokora

*„Považuj za nesmírně důležité pro národ, jak se dělají noviny ... Tož pravda: člověk, který píše do novin, pro
novinový papír, upíraje oči na lidi, pro něž píše, nemá pocit, že plní jakýsi veleohavný úkol, hodný ručního papíru
a omezené tiráže, připadá si spíš jako dělník, ale upřesňuj vás, že to naprosto není pontžufici pocit.“ Karel Čapek*

■ Egon Erwin Kisch
(1895–1948)

■ Václav Černý
(1905–1987)

■ František Weyr
(1879–1951)

■ Ferdinand Peroutka
(1895–1979)

■ František Langer
(1889–1965)

■ Jaromír John
(1882–1952)

■ Karel Čapek
(1890–1938)

■ Arno Novák
(1880–1938)

■ Marie Fantová
(1893–1963)

■ Richard Weiner
(1894–1937)

- přejato z „Lidové noviny. 120 let v dobré společnosti. 1893–2013“

Administrativní jazyk

- tzv. úřední jazyk byl od poč. 20. století nevytříbený, poznamenaný vlivem německé kancelářské praxe, přesycený kalky a NESROZUMITELNÝ,
- jako takový byl objektem kritiky,
- jak bylo zmíněno na začátku, pro nápravu tohoto stavu vznikl 1922 časopis *Naše úřední čeština*:
  - jeho přispěvatelé se ještě nemohli opřít o moderní teorii jazykové kultury, a proto se zaměřovali především na germanismy,
  - přitom však nezohledňovali požadavek stručnosti a operativnosti,
  - časopis měl jen omezený ohlas a tzv. úřední jazyk zůstal slabou stránkou jazykové kultury (víceméně dodnes).

1. světová válka

- válečné události a situace v týlu během 1. světové války přineslo změny ve slovní zásobě, např.
  - *batoh/baťoch, baťochář* ,kdo pašuje potraviny z venkova do měst‘,
  - *fronta* ,lidé, čekající v řadě‘ (u obchodu apod.),
  - *chlebenka* ,poukázka na nákup chleba‘,
  - *odpoutati se* ,organizovaně stahovat vojska z dosahu nepřítele ‘, *podvýživa, ponorka, skvrnivka* ,skvrnitý tyfus‘,
  - *tabáčenka* ,poukázka na nákup tabáku ‘,
  - *ulejvák* (< *úlevák* ,kdo dostal úlevu ze školy, z vojny ‘),
  - *zázemí* ,území válčícího státu ležící mimo bojovou oblast‘.

Jazyk protektorátu

- období konce státní samostatnosti,
- funkční pole češtiny bylo v některých oblastech veřejného života omezeno ve prospěch němčiny,
- pocit národního ohrožení inicioval zvýšený zájem o mateřský jazyk a národní minulost,
- příliš krátké období, aby se projevilo na zásadních změnách jazyka,
- nicméně v publicistice se ustálily některé typické frazémy užívané v nacistické propagandě, např. *být plně vytížen – pracovat na plné obrátky*,
- objevilo se několik desítek přímých přejímek, které byly spjaty s protektorátem a které měly pejorativní příznak, např. *zglajchšaltovat* ‚sjednotit podle nějakého vyššího nařízení‘).